

Çözümü Zor Bir Çatışma Olarak Boko Haram Sorunu

The Boko Haram Issue as an Intractable Conflict

Melike EKİZ
KILIÇ*

Zekeriyya
AKDAĞ**

* Doktora Öğrencisi, İnönü
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim
Dalı, Malatya, Türkiye,
e-posta: melikeekiz8@gmail.com
ORCID: 0009-0008-7179-131X

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Malatya, Türkiye, e-posta:
zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0866-603X

Geliş Tarihi / Submitted:
18.07.2025

Kabul Tarihi / Accepted:
13.11.2025

Öz

Radikal İslamcı bir hareket olarak ortaya çıkan Boko Haram örgütü, sadece Nijerya'nın değil, aynı zamanda diğer bölge ülkelerinin de karşılaştığı ciddi bir güvenlik tehdidini oluşturmaktadır. Örgütün dinin radikal bir yorumuna dayanan ideolojisi, sivilere yönelik şiddet eylemleri ve bölgesel yayılma kapasitesi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kaygı yaratmaktadır. Boko Haram yerel veya uluslararası basında yüzeysel bir şekilde değerlendirilerek İslami terörizmin bir diğer örneği olarak yansıtılmaktadır. Bu çalışma, Boko Haram sorununun neden çözümü zor çatışmalar arasında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, Boko Haram'ın ortaya çıkışı ve yükselişinde sadece dini radikalizmin değil siyasal, ekonomik ve toplumsal faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşan çok boyutlu bir kimliksel krizin etkili olduğu iddia edilmektedir. Toplumsal entegrasyonun tam olarak sağlanamadığı Nijerya'da Boko Haram'ın yol açtığı çatışma, köklü toplumsal eşitsizlikler, kimlik temelli gerilimler ve karşılıklı güvensizlik gibi nedenler dolayısıyla çözümü zor çatışma haline gelmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boko Haram, Nijerya, Çatışma, Çözümü Zor Çatışma, Batı Afrika

Abstract

Boko Haram, which emerged as a radical Islamist movement, poses a serious security threat not only to Nigeria but also to other countries in the region. Its ideology based on a radical interpretation of religion, its acts of violence against civilians, and its regional expansion capacity raise concerns at both national and international levels. The local and international press assess Boko Haram superficially, portraying it as another example of Islamic terrorism. This study aims to reveal why the Boko Haram issue should be considered as one of the intractable conflicts. It also argues that the emergence and rise of Boko Haram is not only driven by religious radicalism but also by a multidimensional identity crisis formed as a combination of political, economic, and social factors. In Nigeria, where full social integration has not been achieved, the conflict caused by Boko Haram has become an intractable one due to deep-rooted social inequalities, identity-based tensions, and mutual distrust.

Keywords: Boko Haram, Nigeria, Conflict, Intractable Conflict, West Africa

Extended Abstract

This study aims to move beyond a narrow focus on religious radicalism to evaluate the rise of Boko Haram as a multidimensional crisis rooted in a confluence of political, economic, and social factors. Within this framework, the study analyzes the underlying dynamics of Boko Haram's opposition to Nigeria's existing state structure and social order, evaluates counter-strategies employed by the Nigerian government, regional states, and the international community, and explores why it should be classified as intractable.

Founded in the 2000s, Boko Haram is a group that employs violence against the Federal Republic of Nigeria and its civilians, predicated on a radical theological interpretation. The failure of Nigeria's post-colonial adoption of Western political and institutional structures to deliver widespread prosperity generated profound distrust of state authority, particularly in the Muslim-majority northern regions. The economic, social, and cultural disparities between the relatively more prosperous south and the marginalized north facilitated the establishment of Boko Haram's social base. The group successfully exploited the resulting social discontent by channeling opposition to Western-style education, institutions, and culture into an ideological discourse, thereby expanding its base.

Intractable conflicts generally arise in underdeveloped countries and places where the state structure is weak. Similarly, Boko Haram emerged in Nigeria, where nation-building has not been fully achieved as a result of social tensions chronicled by its colonial past. In a country with deep social divisions and incomplete institutionalization, Boko Haram had no difficulty finding a base, and the organization's violent actions led to a further weakening of the state structure. Boko Haram's excessive acts of violence have created deep divisions by generating feelings of anger, victimization, and desire for revenge among social groups with significant ethnic and religious differences. Its harsh acts of violence have eliminated the basis for social reconciliation, turning competition between different social groups, particularly Muslims and Christians, into hostility, rendering existing problems unsolvable.

Since 2009, Boko Haram has carried out large-scale terrorist attacks within Nigeria's borders and then expanded its activities to neighboring countries. Over time, it transformed from a local threat into a regional security problem. The fact that Boko Haram has found a base in other countries of the region and has been able to form networks and carry out actions has caused the problem to become more complex and difficult to solve. The spread of the conflict beyond Nigeria's borders to neighboring countries such as Cameroon, Niger, and Chad has turned the problem into a regional one. The group has significantly complicated the security landscape by establishing bases, forming transnational networks, and executing cross-border operations within the region. This regional spread is a classic example of how protracted conflicts evolve, reproduce their structural complexities, and become increasingly difficult to resolve.

Although there have been many peace talks attempted between the Nigerian government and Boko Haram at various times, these initiatives have failed without addressing the underlying structural and social problems. Peaceful resolution of conflicts requires mutual trust. When parties distrust each other, they become unwilling to take any steps toward a solution. In the Boko Haram case, there is a deep mistrust between the parties. In situations of mutual distrust, the role of third parties as mediators can be a facilitating factor. In the crisis of the Chibok schoolgirls kidnapping, the intervention of third parties has led to some successes, albeit partial. However, there is no power that can exert pressure on both sides of the conflict to resolve the issue. The government forces largely view the issue

as a security problem and therefore do not implement comprehensive reforms, which, in turn, makes resolving it more difficult.

The Boko Haram issue contains fundamental elements such as structural inequality, denial of identity, and political exclusion, as defined by Edward Azar in relation to “Protracted Social Conflict (PSC)”. In northern Nigeria, where sectarian and ethnic divisions are asserted and income inequality is deepening, essential human needs such as security, recognition, and acceptance of identity have not been met. These conditions have facilitated the organization’s establishment of a social base, while the government’s approach to conflict management, which relies on power-based and temporary measures without addressing the underlying issues, has contributed to the prolongation of the conflict.

Furthermore, in line with Louis Kriesberg’s definition of intractable conflict, Boko Haram possesses a destructive, long-standing structure that resists resolution. Boko Haram adopts a strong identity-centered stance, viewing itself as the representative of “true” Islamic values and defining the Western-oriented state and other religious communities as heretical or hostile. This claim of ideological superiority legitimizes exclusionary and violent actions, which, in turn, deepens the conflict’s intractability.

Giriş

Dinin radikal bir yorumunu referans alan Boko Haram, Nijerya Hükümetini ve sivilleri hedef alan eylemler gerçekleştirmektedir. Eylem kapasitesi giderek artıran Boko Haram sadece Nijerya için değil Batı Afrika bölgesi için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Boko Haram örgütünün ayırım gözetmeksizin sivilleri öldürmesi, kız çocukları dahil sivilleri rehlin alması ve ibadethanelere zarar vermesi gibi eylemleri derin bir endişe yaratmaktadır. Boko Haram’ın Nijerya ve Batı Afrika bölgesindeki yıkıcı faaliyetleri, bölgenin karşılaştığı güvenlik tehditlerinden birini oluşturduğundan konunun detaylı ele alınması önem arz etmektedir.

Boko Haram genel olarak basitçe İslami terörizmin bir diğer örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma Boko Haram’ın sadece dini kullanan bir terör örgütü olarak değerlendirilmesinin eksik olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, Boko Haram’ın yükselişini yalnızca dini radikalizm bağlamında değil, siyasal, ekonomik ve toplumsal faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşan çok boyutlu bir kriz olarak değerlendirmektir. Çalışmada esas olarak, Boko Haram’ın yol açtığı çatışmaların neden çözümü zor çatışmalar arasında değerlendirilmesi gerektiği sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu çalışma, Boko Haram’ın yükselişinin yalnızca dini nedenlerle açıklanamayacağını iddia etmektedir. Örgütün oluşumu ve sürekliliği, kuzey Nijerya’da sömürge döneminden miras kalan toplumsal eşitsizlikler, siyasi dışlanmışlık, yoksulluk ve merkezi otoritenin yetersizliği gibi etkenlerin birleşimiyle mümkün olmuştur. Bölgesel ölçekte varlığını sürdüren Boko Haram sorunu sahip olduğu özellikler bakımından çözümü zor çatışmalar arasında değerlendirilebilir.

Çalışmanın ilk kısmında çözümü zor çatışmalar ile ilgili teorik tartışmalara yer verilmektedir. Sonrasında Boko Haram’ın kuruluş süreci ve ideolojik yapısı ele alınmaktadır. Ardından Boko Haram örgütünün Nijerya ve bölge ülkelerde gerçekleştirdiği faaliyetler ve şiddet eylemleri incelenmektedir. Sonrasında Nijerya hükümeti, komşu ülkeler ve uluslararası aktörlerin örgüt ile mücadelesi ele alınmaktadır. Son olarak da Boko Haram örgütü ile gerçekleştirilmeye çalışılan barış görüşmelerine değinilmektedir.

Bu çalışmada analiz yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu çerçevede, Boko Haram'ın yol açtığı güvensizlik, düşmanlık ve bölgesel yayılma gibi faktörlerin çatışmanın uzamasına olan katkısı, çözümü zor çatışmalara dair teorik çerçeveler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Kaynak toplama süreci sistematik literatür taraması yöntemiyle yürütülmüştür. Veri analizi sürecinde nitel içerik analizi temel yöntem olarak kullanılmıştır. Kaynaklarda yer alan olay anlatımları, aktörlerin tutumları ve söylemleri kimlik, güvenlik ve meşruiyet kavramları çerçevesinde analiz edilmiştir. Özellikle Boko Haram'ın önde gelen liderlerinin çeşitli medya kuruluşlarında yer alan söylemleri, çalışmanın teorik çerçevesiyle irtibatlandırılarak analiz edilmiştir.

Çalışmada akademik veri tabanları, uluslararası düşünce kuruluşlarının raporları ve Birleşmiş Milletler'e bağlı kuruluşlar gibi uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlardan yararlanılmıştır. Medya kaynaklarından yararlanılırken tek taraflılığı önlemek ve çeşitliliği sağlamaya özen göstererek yalnızca Batılı değil, aynı zamanda Batı dışı ve Afrika merkezli medya kaynaklarından da yararlanılmıştır. Kaynak türleri açısından, doğrulanabilirlik ve analitik derinlik sağlamaları nedeniyle uluslararası kuruluş raporları ve resmî açıklamalar birincil, akademik makaleler ve kitaplar ise ikincil kaynaklar olarak değerlendirilmiştir.

1. Çözümü Zor Çatışma Nedir?

Çatışma, rekabetçi bir ortamda iki veya daha fazla taraf arasındaki amaçlı etkileşimden kaynaklanır.¹ Çatışmalar doğası gereği şiddetlidir. İnsani krizlere dönüşebilir, insan kayıpları yaşanır ve maddi-manevi hasara neden olabilir.² Birçok çatışma teorisyeni, şiddet gibi ağır çekişmeli davranışların diğer tarafın ahlaki olarak dışlanmasıyla teşvik edildiğine inanmaktadır.³

Uzun süreli sosyal çatışmalar (*Protracted Social Conflicts*, PSC) literatüründe büyük bir öneme sahip olan Edward Azar, 1970'li yılların sonlarına doğru şiddetli ve sürekli çatışmayı ortaya çıkaran dinamiklere ilişkin anlayışını sistematik olarak geliştirmiştir. 1990'ların başındaki yazılarında bu “*yeni tür çatışmanın*” altmıştan fazla örneğini tanımlamıştır. Belki de on beş yıllık çalışmanın en özlü özeti olan *The Management of Protracted Social Conflicts: Theory and Cases* isimli eseri, bu literatürün kurucu metni niteliğindedir.⁴ Uzun süreli sosyal çatışmalar çoğunlukla ekonomik olarak az gelişmiş ve geri kalmış toplumlarda ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Terörizm, bu anlaşmazlıkların çoğunda bulunan bir özelliktir. Bu tür çatışmalar kolaylıkla komşu ülkelere yayılmaktadır. Büyük bölgesel ve uluslararası güçler de soruna bir şekilde dahil olmaktadır. Günümüz dünyasında yaşanan silahlı çatışmaların birçoğu, kültürel olarak farklı toplumsal gruplara karşı ayrımcılığın yaşandığı ve ekonomik kalkınmanın çarpık olduğu toplumlarda yaşanır. Zayıf devletler ve son derece farklılaşmış toplumsal grupları barındıran devletler çatışmaya davetiye çıkarmaktadır. Az gelişmişlik genel olarak çatışmanın daha da derinleşmesine yol açmaktadır.⁵ Çatışmalı ortam ise toplumsal gelişmeyi daha da sekteye uğratarak kısır bir döngü yaratmaktadır.

1 Anthony Oberschall, “Theories of Social Conflict”, *Annual Review of Sociology*, 4, 1978, s. 291.

2 Rastislav Kazansky, “The Conflict Theory as a Pillar of Security Science”, *Security Science Journal*, 1:2, 2020, s. 33-36.

3 Dean G. Pruitt, “Some Research Frontiers in the Study of Conflict and its Resolution”, Morton Deutsch ve Peter T. Coleman (ed.), *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 2014, s. 853.

4 Hugh Miall, Oliver Ramsbotham ve Tom Woodhouse, *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*, Polity Press, Malden, 1999, s. 72.

5 Edward E. Azar, “The Analysis and Management of Protracted Conflict”, Vamik D. Volkan, Joseph V. Montville ve Demetrios A. Julius (ed.), *The Psychodynamics of International Relationships, Volume II: Unofficial Diplomacy at Work*, Lexington Books, Massachusetts/Toronto, 1991, s. 93-94.

Kültürel, psikolojik, ekonomik veya politik kaygılar nedeniyle ortaya çıkan uzun süreli sosyal çatışmalar, uzun yıllar boyunca devam eden düşmanca etkileşimlerdir. Bu tür çatışmaların belirli bir sonlanma noktaları yoktur ve açık bir karar ile sona ermeleri beklenemez. Sosyo- etnik çatışmalar, dahil olan aktörlerin sayısı, çatışma ortamını sürdüren hedefler ve amaçlar açısından güçlü bir büyüme kapasitesi göstererek uzun süreli çatışmalar olma eğilimindedir. Uzun süren çatışma durumunda çatışma, sorunları çözmenin bir aracı olmaktan ziyade yeniden tanımlama alanı haline gelir; bu nedenle nihai bir çözüm yolu bulmak zordur.⁶ Bu tür çatışmalar toplumsal grupların güvenlik, kabul görme, tanınma, siyasi kurumlara adil erişim ve ekonomik katılım gibi temel ihtiyaçların karşılanması için verilen şiddetli mücadelelerdir. Genellikle toplumsal gruplar ve devlet arasındaymış gibi kabul edilir ancak durum her zaman böyle değildir. Uzun süreli sosyal çatışmalardan muztarip toplumlarda devlet mekanizması genellikle tek bir etnik ya da dini grup tarafından kontrol edilir.⁷

Zayıf devletler ve birbirinden son derece farklılaşmış toplumlar çatışmaya davetiye çıkarır ve az gelişmişlik çatışmaların süreklilik arz etmesine zemin hazırlar. Ulusal bütünleşmenin sağlanamadığı, kurumsal insanın gerçekleşemediği ve dolayısıyla toplumsal farklılaşmanın büyük oranda devam ettiği ülkelerde devlet “*dürüst bir arabulucu*” olarak hareket etmede başarısız olur.⁸ Sömürge sonrası toplumsal farklılıkların büyük oranda derinleşerek devam ettiği toplumlarda devlet mekanizması, toplumun genelinin ihtiyaçlarına yanıt veremeyen dar bir kesim tarafından yönetilir. Bu da toplumsal yapıyı zorlayarak sonunda parçalanmaya ve uzun süreli sosyal çatışmaya yol açar.⁹ Azar’a göre uzun süren toplumsal çatışmaların tipik özellikleri vardır. Bu çatışmalar ekonomik ve teknolojik bakımdan geri kalmışlık ve bütünleşememiş sosyal ve politik sistemler gibi özelliklere sahiptirler. Azar’a göre şu özellikler bu tür çatışmaların alt yapısı oluşturur: Çok etnikli mezhepsel ayrışmalar ve parçalanmalar, az gelişmişlik ve dağıtım adaletsizliği. Aynı zamanda Azar’a göre uzun süren toplumsal çatışmaların kaynağı tüm insanların gelişiminde zorunlu ihtiyaç olan unsurların reddedilmesidir. Bunlar güvenlik, ayırt edici kimlik, kimliğin toplumsal olarak tanınması, güvenlik ve kimlik koşullarını belirleyen süreçlere etkin katılım ile diğer bu tür gelişimsel gerekliliklerdir. Uzun süreli sosyal çatışmalar siyasi sürece dahil olan tarafların ayrı kimliklerinin reddedilmesi, kültürel ve değerli ilişkiler güvenliğinin olmaması ve mağduriyetin giderileceği etkili siyasal katılımın olmaması gibi algılanan mağduriyet koşullarıyla mücadele girişimlerinden kaynaklanan durumlardır.¹⁰

Çatışmalara çözüm bulmada çatışmanın ardında yatan esas meselelerin belirlenmesi ve ele alınması büyük önem arz etmektedir. Müzakerelerde çatışmanın temelindeki konulara değinmeyen antlaşmalar kalıcı olmamaktadır. İş birliğine dair yüzeysel çabalar, uzun süren toplumsal çatışmaları azaltmak için yeterli olmamaktadır. Gerilimi azaltmak için alınan önlemler çatışmayı kısa vadede daha katlanılabilir hale getirebilir fakat çatışma çözümü, çatışma yönetiminden daha karmaşık bir sürece sahiptir.¹¹

Louis Kriesberg’e göre çözümsüz çatışmalar üç temel özelliğe sahiptir. İlk olarak çözümsüz çatışmalar uzun süre devam eder. İkincisi rakiplerin yıkıcı olarak gördüğü

6 Edward E. Azar, Paul Jureidini ve Ronald McLaurin, “Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East”, *Journal of Palestine Studies*, 8:1, 1978, s. 50-51.

7 Azar, “The Analysis and Management of Protracted Conflict”, s. 93-94.

8 Age, s. 94.

9 Miall, Ramsbotham ve Woodhouse, *Contemporary Conflict Resolution*, s. 73.

10 Edward E. Azar, “Protracted International Conflicts: Ten Propositions”, Edward E. Azar ve John W. Burton (ed.), *International Conflict Resolution: Theory and Practice*, Wheatsheaf Books; Sussex, 1986, s. 28-30.

11 Age, s. 31.

şekillerde gerçekleşir. Üçüncüsü ise taraflar veya arabulucular çatışmayı sonlandırmaya veya dönüştürmeye çalışsalar da başarısız olur. Ancak çatışma çözümsüzlüğü sabit bir özellik değildir. Çatışmalar uzun ve yıkıcıysa, onları sona erdirmeye veya dönüştürme çabaları muhtemeldir ve bu çabaların başarısızlığı, çatışmaların “çözümsüz” olarak nitelendirilmesine katkıda bulunur. Bu tür çatışmalarda bir grubun üyeleri kendi gruplarını, diğerlerinden birçok yönde daha iyi görme eğilimindedir. Bunun sonucunda etnosentrizm oluşur. Bu eğilimler diğer grupların “aşağı” olarak görülmesine ve bu doğrultuda muamele edilmesine sebep olur. Dolayısıyla taraflar arasında bu şekilde var olan ilişki süreci çözümsüz çatışmalara yol açar.¹² Bir çatışma çözülemeyen hale geldiğinde tarafların çatışmayı algılama biçiminde temel bir değişiklik gereklidir. Aynı zamanda temel ihtiyaçlar karşılandığında çözüme doğru hareket mümkün olabilir.¹³ Temel insani ihtiyaçlar olan kimlik, güvenlik, hayatta kalma gibi ihtiyaçların reddedilmesi çözümsüz çatışmalara yol açar, ancak bu ihtiyaçların karşılanması ile çatışmalar sona erebilir.¹⁴ Çözümü zor çatışmaların uzamasının sebebi, altta yatan sorunları ele almadan geçici çözümlere yönelmektir. Eş zamanlı analitik ve kolaylaştırılmış bir çatışma, çözüm süreci olmadığında geleneksel barışı koruma uygulamaları çatışmayı kurumsallaştırma eğilimindedir. Güç aracılığıyla barış, yaşam biçiminin bir parçası haline gelir ve herhangi bir çözümü daha da zorlaştırır.¹⁵

Uzun yıllar boyunca devam eden çözümü zor çatışmalar yapıcı bir şekilde çözmeye yönelik her girişime direnir. Bireyler, gruplar veya uluslar arasında ortaya çıkabilir. Zamanla birçok tarafın katılımını kendine çekme, daha karmaşık bir hal alma ve diğer insanlara karşı bir tehdit oluşturma eğilimindedirler. İlgili taraflar birbirlerini hor görerek karşılıklı olarak yabancılaşırlar. Çözümü zor çatışmalar, yirmi yıl ve daha fazla süren çatışmalar için kullanılır.¹⁶

Çözümü zor çatışmalar şiddetlidirler, çözümsüz olarak algılanırlar ve toplum üyelerinin her birini ilgilendirir. Bu tür çatışmaların varlığının ve varlığını sürdürebilmesinin temel nedenlerinden biri, toplumsal hafıza ve çatışma ahlakına dair toplumsal inançların ve kolektif duygusal yönelimlerin hakim olduğu gelişmiş bir çatışma kültürüdür. Bu kültür herhangi bir barış sürecinin önünde büyük bir engel teşkil eder. Çatışmanın kolektif hafızası, toplum üyeleri tarafından hatırlanan çatışmanın “tarihini” temsil eder.¹⁷ Konu bakımından çözümsüz çatışmalar kimlik, egemenlik, değerler ve inançlar gibi konulardan oluşur. Çözümsüz çatışmalar kutuplaşmış düşmanlık ve şiddet içeren davranışları içerir.¹⁸ Bu tarz çatışmaların resmi olarak sonlandırılması, tarafların temsilcileri tarafından müzakere aracılığıyla başlar. Ancak bu süreç karşılıklı güven ve kabul gerektirir.¹⁹

Toplum üyelerini derinden etkileyen çözümsüz çatışmalar, yıllarca süren şiddet, öfke, keder, mağduriyet ve intikam isteği gibi derin izler bırakır. Bu izlere rağmen uzlaşma

12 Louis Kriesberg, “Intractable Conflicts”, Nigel J. Young (ed.), *The Oxford International Encyclopedia of Peace*, Oxford University Press, 2, 2010, s. 486-487.

13 Louis Kriesberg, Terrell A. Northrup ve Stuart J. Thorson, *Intractable Conflicts and their Transformation*, Syracuse University Press, New York, 1989, s. 217.

14 Miall, Ramsbotham ve Woodhouse, *Contemporary Conflict Resolution*, s. 9.

15 John Burton, “The Theory of Conflict Resolution”, *Current Research on Peace and Violence*, 9:3, 1986, s. 129.

16 Peter T. Coleman, “Intractable Conflict”, Morton Deutsch ve Peter T. Coleman (ed.), *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 2014, s. 708.

17 Daniel Bar-Tal ve Yigal Rosen, “Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models”, *Review of Educational Research*, 79:2, 2009, s. 557.

18 Jacob Bercovitch, “Characteristics of Intractable Conflicts”, *Beyond Intractability*, Ekim 2003, https://www.beyondintractability.org/essay/characteristics_ic, erişim 25.01.2025.

19 Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, *Political Psychology*, 21:2, 2000, s. 351-352.

süreci, karşılıklı tanıma ve kabullenmeden, barışçıl ilişkilerin, karşılıklı güvenin ve olumlu tutumların geliştirilmesine yatırım yapmaktan ve diğer tarafın ihtiyaçlarına karşı duyarlılığı dikkate almayı teşvik etmekten oluşur.²⁰

Uzun süreli sosyal çatışmalar ve çözümü zor çatışmalar, büyük ölçüde kesişen kuramsal özelliklere sahiptir. Her ikisi de bu tür çatışmaların kimlik, güvenlik, tanınma ve adalet gibi temel insani ihtiyaçların karşılanmamasından kaynaklandığını ve bu nedenle yüzeysel müzakerelerle sona ermeyeceğini ileri sürerler. İki yaklaşım birlikte okunduğunda şu ortak noktalar öne çıkmaktadır: Her iki çatışma türü onlarca yıl sürebilir; kolektif hafıza ve travmalar, çatışmaları sürekli yeniden üretir. Çatışmalar maddi çıkarlarla sınırlı değildir; tarafların kimlik, tanınma ve güvenlik algıları merkezde yer alır. Zayıf devletler, adaletsiz kaynak dağılımı ve dış müdahaleler çatışmayı kalıcı hale getirir.

Boko Haram çatışması çözümü zor çatışmaların birçok özelliğini taşımaktadır. 2009'dan günümüze kadar on altı yıldır devam eden şiddet eylemleri çatışmanın sürekliliğini ve yoğunluğunu göstermektedir. Ayrıca Boko Haram'ın ideolojisi dini kimlik temelli ayrışmaları güçlendirerek çözümü zorlaştırmakta ve gerçekleştirdiği saldırılar ile düşmanlığı pekiştirmektedir.

2. Boko Haram Örgütü: Ortaya Çıkışı ve İdeolojisi

Batı Afrika'da bulunan Nijerya, 350'den fazla etnik topluluğun bir arada yaşadığı 36 eyaletli federal bir cumhuriyettir. Başlıca etnik gruplar, *Hausa*, *Fulani*, *Yoruba* ve *Igbolar* şeklindedir.²¹ Oldukça karmaşık bir etnik yapıya sahip olan Nijerya'nın %55'i Müslüman, %45'i ise Hristiyan ve yerel inançlara sahiptir.²² Toplumsal farklılıkları çok derin, etnik ve dini çeşitliliklerin belirgin olduğu bir ülke olması Nijerya'yı kırılgan kılmaktadır. Toplumsal kesimler arasındaki tarihsel etnik ve dini rekabet toplumsal bütünleşmeyi oldukça zorlaştırmakta ve çatışmalara zemin hazırlamaktadır.

1914 yılında İngiliz sömürgesi olan Nijerya, 1960 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. 1963 yılında cumhuriyet ilan edilen ülkede bir dizi darbe yaşanmış ve istikrar sağlanamamıştır.²³ 1914'te kuzey ve güney himayeleri tek bir Nijerya biriminde birleştirilen ve önemli dilsel, dinsel, kültürel farklılığa sahip olan ülkedeki kuzey ve güney kesiminin paylaştıkları tek şey ülkenin adı olmuştur.²⁴ Sömürge döneminde uygulanan aşağılanma, asimilasyon ve toplumsal dışlanma politikaları, Nijerya'da kimlik temelli gerilimlerin derinleşmesine yol açmıştır. Misyonerler aracılığıyla başlayan ve sonrasında zor kullanılarak sürdürülen bu politikalar, Müslüman kuzeyin kendini ötekileştirilmiş ve dışlanmış hissetmesine neden olmuştur. Bağımsızlık sonrasında da benzer zihniyetin yerel yönetimlerce devam ettirilmesi, bu tarihsel dışlanmışlık duygusunu kalıcı hale getirmiştir.²⁵ Boko Haram, tam da bu tarihsel ötekileştirme ve kimlik erozyonu deneyimini kullanarak destek bulmuştur ve çatışma dinamiklerini beslemiştir.

Sömürgecilik yıllarının ardından istikrarsız bir yapıya sahip olan Nijerya'da milli bir kimlik oluşturmada bir arada yaşamaya çalışan etnik gruplar arasında gerilim ve çatışmalar baş göstermiştir. Etnik gruplar arasında yaşanan çatışmalara ek olarak Müslüman

20 Bar-Tal ve Rosen, "Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models", s. 558.

21 "Ülke Künyesi", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/nijerya-kunyesi.tr.mfa>, erişim 29.03.2025.

22 "Nijerya", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-nijerya/>, erişim 01.04.2025.

23 Age.

24 Özüm Sezin Uzun ve Yusuf Saheed Adegboyegbe, "Political Violence and Terrorism: Insight into Niger Delta Militancy and Boko Haram", *Florya Chronicles of Political Economy*, 2:2, 2016, s. 125.

25 Cihan Daban, *Nijerya'da Boko Haram Çatışması: Taraflar, Talepler ve Çözüm önerileri*, Lvre de Lyon, Lyon, 2022, s. 9-10.

ve Hristiyan gruplar arasında yaşanan dini çekişmeler, ülkenin başlıca problemleri arasında günümüze kadar gelmiştir. Ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, etnik gruplar arasında yaşanan çatışmalar silahlı grupların ve terör örgütlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böyle bir ortamda Müslüman kesimin ekonomik, siyasi ve sosyal haklarını savunmayı ve Batılı geleneklerden uzak bir Müslüman devleti kurmayı amaçlayan Boko Haram örgütü ortaya çıkmıştır.²⁶ Örgütün üssü Kuzeydoğuda bulunan *Yobe* ve *Borno* eyaletlerindedir.²⁷ Nijerya’da ulusal bütünleşmenin ve kurumsallaşmanın tam olarak sağlanamamış olması devletin bir hakem olarak görülmesini engelleyerek bazı toplumsal kesimlerin dışlanmasına ve yabancılaşmasına yol açmıştır. Sömürge sonrası yönetimin toplumun tüm kesimlerini içine alabilecek politikalar üretememiş olması toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır.

Boko Haram, Batı medeniyetine ve demokrasisine karşı olan radikal selefi aktivist Muhammed Yusuf tarafından 2002 yılında kurulan bir örgüttür. Başlangıçta örgütün adı, gayriresmî bir şekilde “Boko Haram” olarak adlandırılana kadar, “*Peygamberin öğretilerine bağlı, tebliğ ve cihad için hareket eden insanlar*” anlamına gelen (*Jamā’at Ahl as-Sunnah lid-Da’wah wa’l-Jihād*) olarak biliniyordu.²⁸ ‘Boko’ *Hausa* dilinde Batı ve yabancı anlamına gelirken, ‘Haram’ kelimesi ise yasaklama anlamında Arapça bir kelimedir. Dolayısıyla ‘Boko Haram’ın kelime anlamı Batı eğitimi ve Batılı olan her şeyin haram, yasak olmasıdır.²⁹ Muhammed Yusuf’un Nijerya’daki okullarda verilen Batılı tarzda eğitimi lanetleyerek özellikle ülkenin kuzey bölgelerindeki eğitimi İslam dinine göre uygunsuz ve günah olarak görmesi sebebiyle örgüte Boko Haram ismi verilmiştir.³⁰ Bu isimlendirme ile Örgüt ülkenin sömürge geçmişinin yarattığı toplumsal dışlanmışlığı kullanarak zemin bulmaya çalışmıştır.

Muhammed Yusuf, Batı eğitiminin bölgeye yoksulluk ve acıdan başka bir şey getirmediğini bu nedenle İslam dinine uygun olmadığı, haram ve yasak olduğu kanısındadır. Yusuf’un bu söylemleri özellikle Nijerya’nın kuzeydoğusundaki mevcut durumdan memnun olmayan bazı gençler arasında hızla takipçi kitlesi kazanmasını sağlamıştır.³¹ Örgüt ülkedeki Müslümanlar arasında yaygın Batı karşıtlığını kullanmış ve radikal dini söylemler, toplumsal hoşnutsuzluk içindeki gençler arasında taraftar bulmayı amaçlamıştır.

19. yüzyıldan itibaren İngiliz sömürgesi olan Nijerya’nın kuzey ve güney kesiminde izlediği politikalar, iki toplum arasındaki farklılıkları derinleştirmiştir. Kuzeyde bulunan halk, güneyde bulunan kesime kıyasla İngiliz yönetimine mesafeli durmuş ve Batı tarzı eğitime olumsuz yaklaşmıştır. 1960 yılında İngiltere’den bağımsızlığını kazanan Nijerya, kısa sivil dönemler dışında 1999 yılına kadar çoğunlukla askerî diktatörlük ile yönetilmiştir. 1999 sonrasında yönetimin kuzeydeki Müslümanlar ve güneydeki Hristiyanlar arasında dönüşümlü bir şekilde idare edilmesi noktasında mutabakata varılsa da ülkede Batı örnek alınarak yapılandırılmış kurumlar ve siyasi düzen hâkim olmuştur. Ancak bu düzenin refah ve özgürlük anlamında istenilen etkiyi vermemesi, kuzeyde bulunan Müslümanların Batı tarzı yönetim şekline tavır almasına sebep olmuştur. Dolayısıyla halk, Batılı siyasi düzenden

26 Elif Tektaş, “Nijerya’nın Ulusal Güvenliği Kapsamında Bir Terör Örgütünün Anatomisi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 7:1, 2023, s. 213-214.

27 Stuart Elden, “The Geopolitics of Boko Haram and Nigeria’s ‘War on Terror’”, *The Geographical Journal*, 180:4, 2014, s. 414.

28 Ali Fahd, “The Distorted Ideology of Boko Haram: Jihad or Terrorism?”, *Journal of Analytic Divinity*, 8:1, 2024, s. 3.

29 Nathaniel Dominic Danjibo, “İslami Fundamentalizm ve Mezhep Şiddeti: Kuzey Nijerya’daki ‘Maitatsine’ ve ‘Boko Haram’ Krizleri” (çev. Zeynep Alimoğlu Sürmeli), *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10:1, 2017, s. 215.

30 Tektaş, “Nijerya’nın Ulusal Güvenliği Kapsamında bir Terör Örgütünün Anatomisi”, s. 215-216.

31 Adagba Okpaga, Ugwu Sam Chijioko ve Okechukwu Innocent, “Activities of Boko Haram and Insecurity Question in Nigeria”, *Oman Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, 1:9, 2012, s. 82.

uzaklaşarak İslami yönetimi herkesin eşit olacağı ve hükümetin denetlenebileceği bir düzen olarak görmeye başlamıştır.³²

Kuzeydeki Müslümanların güneydeki Hristiyanlara kıyasla ekonomik olarak daha geri durumda olması, adil paylaşımdan yoksun olmaları ve eşit sosyal hakların eksikliği gibi nedenler örgütün kendine kolay bir yayılma alanı oluşturma fırsatı sunmuştur.³³ Ülkenin önemli gelir kaynağı olan petrolün büyük ölçüde güneyde bulunması sebebiyle uluslararası ticaret fırsatları güneyde yoğunlaşmaktadır. Kuzey bölgesinde ise sık sık kuraklık ve kıtlıklar yaşanmaktadır.³⁴ Bölgesel ekonomik eşitsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, özellikle kuzeyde Boko Haram'ın taban bulmasını kolaylaştıran bir etken olmuştur. Ekonomik geri kalmışlık ve gelir dağılımındaki adaletsizlik bu sorunun çözümü zor çatışmalar içinde değerlendirilmesine yol açan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhammed Yusuf tarafından verilen vaazlar, kuzey Nijerya'nın her yerine dağıtılmıştır. Laikliğin, demokrasinin, Batılı tarzda eğitimin ve Batılılaşmanın reddi vurgulanmıştır.³⁵ Örgütün temel dini ve siyasi anlatısı, selefilikğin “*şeriat*” ve “*cihat*” merkezinde inşa edilmiştir.³⁶ Yusuf'un anlatılarının ana hatlarından anlaşılacağı üzere örgütün ideolojisi şöyle sıralanabilir:

- a. Laiklik, demokrasi ve partilerin din dışı sayıldığı tağut (putperestlik) kavramı;
- b. Batı eğitimi ve Batılılaşmanın reddi;
- c. İslami olmayan ülkeler ile çalışmanın kabul edilmemesi;
- d. Kendilerine yöneltilen Haricilik suçlamalarının reddedilmesi.³⁷

Batı eğitimine ve medeniyetine karşı olan Yusuf, Yahudilerin ve Hristiyanların Allah'ın düşmanları olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla Batılı devletlerin benimsedikleri demokrasi, Yusuf için kabul edilemez bir yönetim biçimidir.³⁸ Örgütün ideolojisi ve söylemleri bir yandan sömürgeci geçmişin yarattığı tarihsel travmaları yansıtmakta iken diğer yandan sömürgecilik sonrası yönetimin Müslümanları yeteri kadar sisteme entegre edememesinin yarattığı dışlanmışlığı ortaya koymaktadır. Örgütün radikal dini söylemleri ülkedeki dinsel rekabeti de yansıtmaktadır. Dolayısıyla tarihsel dışlanmışlıklar ve toplumsal bölünmüşlükler bu sorunun ne kadar derin olduğunu ve aynı zamanda çözümü zor bir sorun olduğunu göstermektedir.

Ortaya çıkışından bu yana birçok aşamadan geçen Boko Haram, çeşitli biçimlerde ve versiyonlarda varlığını sürdürmüştür. En belirgin değişim ise 2009 yılında görülmektedir. Muhammed Yusuf ve bazı örgüt üyeleri bir saldırı sırasında öldürülmüştür. Yusuf'tan sonra örgüt, hükümete ve Batı kültürüne karşı çıkan dini bir ayaklanmadan tam teşekküllü bir örgüte dönüşmüştür. Yusuf'tan sonra liderliğe geçen Ebubekir Şekau, intikam arayışında

32 Emrah Kekilli, Hayri Ömer ve İbrahim Bahcir Abdoulaye, “Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, Sayı 214, 2017, s. 9-11.

33 İzzettin Artokça, “Boko Haram ve Eş Şebab Örgütlerinin Yapısal Bakımdan Karşılaştırılması”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, 2012, s. 13.

34 Elden, “The Geopolitics of Boko Haram and Nigeria's ‘War on Terror’”, s. 419.

35 Kyari Mohammed, “The Message and Methods of Boko Haram”, Marc-Antoine Pérouse de Montclos (ed.), *Boko Haram: Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria*, IFRA-Nigeria African Studies Centre, Leiden, 2014, s. 14.

36 Kekilli, Ömer ve Abdoulaye, “Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram”, s. 13.

37 Mohammed, “The Message and Methods of Boko Haram: Boko Haram: Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria”, s. 15.

38 Fahd, “The Distorted Ideology of Boko Haram: Jihad or Terrorism”, s. 7.

olan yeni radikal bir ideoloji ile ortaya çıkmıştır. Bu yeni ideoloji, polis güçlerine, hükümet yetkililerine ve sivillere karşı şiddetli saldırılara yol açmıştır.³⁹ Şiddetin derinleşmesi sorunun daha geniş bir şekilde yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Çözümün giderek zor hale gelmesine neden olmaktadır. Verilen kayıplar toplumsal kin ve nefreti daha da büyütürken sorunu kronik hale getirmektedir.

Boko Haramın bölgedeki diğer örgütler ile karşılaştırıldığında bazı farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. El-Şebab ve AQIM'in amacı İslam düşmanlarına karşı cihad ederek Boko Haram gibi şeriat devleti kurmaktır.⁴⁰ Fakat Boko Haram "*Batılı olan her şey yasaktır*" diyerek toplumsal yaşamın her alanına yasak koyan benzersiz bir radikallik geliştirmiştir. El- kaide'ye bağlı olan El- Şebab gibi AQIM de El Kaide'nin bir kolu olarak hareket etmiş⁴¹ fakat Boko Haram, El kaide'ye biat etmemiştir. Zaman zaman IŞİD benzeri örgütlerle irtibat kursa da Boko Haram'ın diğer örgütlere göre daha bölgesel düzeyde faaliyet yürüten bir örgüt olduğu görülmektedir.

Boko Haram, Nijerya'daki tarihsel sömürge mirası, kuzey-güney eşitsizliği ve devletin zayıflığı zemininde ortaya çıkmıştır. Toplumsal bütünlüğün ve kurumsallaşmanın gerçekleşmemesi sorunun derinleşmesine yol açmıştır. Etnik bölünmüşlük ve farklı dini inanışlar arası tarihsel düşmanlıklar radikalizmi beslemiştir. Batı sömürgecilığının yerli kimliklerde yarattığı dışlanma ve yabancılaşma sorunu basit bir dini radikalizm meselesi olmaktan çıkarak çözümü zor sorunlar arasında değerlendirilmesine yol açmaktadır.

2.1. Boko Haram Örgütünün Faaliyetleri

Boko Haram, başlangıçta çoğunlukla Nijerya'daki mezhepsel çatışmaları körüklemekle ilgilenmiştir. Örgüt başlangıçta Hristiyanlara karşı küçük silahlar, palalar ve sopalar kullanarak basit saldırılar gerçekleştirmiştir. Ancak örgüt, 2008-2009 yılları arasında gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Boko Haram, kullandığı silahlar arasına molotof kokteylleri ve el yapımı patlayıcı cihazlar da eklemiştir. 2010 yılına gelindiğinde Nijerya'nın Plateau eyaletinde Hristiyan hedeflerine karşı konuşlandırılan bir dizi küçük el yapımı patlayıcı kullanılmıştır.⁴²

Nijerya hükümeti, Örgütü 2009 yılına kadar ciddi bir tehdit olarak görmemiştir. Bu nedenle hükümetin örgüte karşı ilk müdahalesi stratejik bir eylem planı içermekten ziyade aşırı güç kullanımı şeklinde kendini göstermiştir.⁴³ Eylül 2010'da Bauchi eyaletindeki federal bir hapishaneye giren Boko Haram üyeleri, bir önceki yılda gerçekleşen ayaklanmadan beri yargılanmayı bekleyen 100'den fazla üyeyi serbest bırakmıştır. Bombalar ve otomatik silahlar içeren saldırı sırasında örgüt üyeleri, daha fazla şiddet gerçekleştirme konusunda uyarı niteliğinde bildiriler dağıtmışlardır. Aynı yıl içerisinde Plateau Eyaletinde yedi patlayıcı patlatmıştır. Kasabanın Hristiyan topluluklarını hedef alan bombalamalar 80 kişinin ölümüne neden olmuştur.⁴⁴ Farklı dini inanca sahip insanlara yönelik bu ölçsüz şiddet eylemleri toplumsal bölünmüşlüğü daha da derinleştirerek sorunu daha içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

2011 yılında Kuzey Nijerya'da Boko Haram'ın gerçekleştirdiği bir dizi hedefli cinayet, 425'ten fazla kişinin ölümüne yol açmıştır. Örgüt üyeleri saldırılar sırasında düzinelerce

39 Age, s. 7.

40 Rogue, P.C., "Somalia: Understanding Al-Shabaab. Situation Report", Pretoria: Institute for Security Studies, 2009, s. 3

41 "Al-Qa'ida in the Lands of the Islamic Maghreb", *Australian National Security*; Eylül 2024, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/al-qaida-islamic-maghreb-aqim>, erişim 02.04.2025.

42 Okpaga, Chijioke ve Innocent, "Activities of Boko Haram and Insecurity Question in Nigeria", s. 83.

43 Kekilli, Ömer ve Abdoulaye, "Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram", s. 21.

44 J. Peter Pham, "Boko Haram's Evolving Threat", *Africa Center for Strategic Studies*, Sayı 20, 2012, s. 4.

polis memurunu, politikacıları ve muhalif din adamlarını öldürmüştür. Aynı yıl Ağustos ayında ise BM binasına düzenlenen saldırı sırasında 24 kişinin ölümüne sebep olan intihar bombası saldırısını da Boko Haram üstlenmiştir.⁴⁵ Boko Haram 2010 ile 2012 yılları arasında yaklaşık on sekiz kiliseye saldırmış ve 127 Hristiyan'ı öldürmüştür. Örgütün Hristiyanları öldürmesinin başlıca sebebi Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında tam ölçekli bir savaş başlatmaktır. Nijerya Hristiyan Derneği'nin Boko Haram'ın eylemlerinden Müslümanları sorumlu tutması Boko Haram'ın amacının gerçekleştiğini göstermektedir.⁴⁶ Örgütün ölçsüz şiddet eylemleri farklı dini inanca sahip toplumsal kesimler arasındaki tarihsel güvensizliği ve rekabeti arttırmıştır. Bu açıdan şiddet eylemleri mevcut sorunların daha da derinleşerek çözümü zor meseleler haline gelmesine yol açmaktadır.

Boko Haram, Ocak 2012'de Kano'da sekiz farklı noktada güvenlik güçlerini hedef alarak oldukça karmaşık bir saldırı gerçekleştirerek polis ve orduyla saatlerce süren çatışmalara girmiştir. Toplamda 186 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırının ardından Başkan Goodluck Jonathan, kuzeydeki dört eyaletteki 15 Yerel Yönetim Bölgesi'nde olağanüstü hâl ilan etmiştir.⁴⁷ Çözümü zor çatışmalar genel olarak güçsüz devlet yapılarının olduğu bölgelerde ortaya çıkmakta ve çatışma hali mevcut yapıların daha da zayıflamasına yol açmaktadır. Bu açıdan Boko Haram örgütünün eylemleri ülkede genel bir güvenlik krizi yaratarak devlete olan güveni daha da sarsmıştır.

Kano saldırısından iki gün sonra, Bauchi eyaletinde ikinci bir saldırı dalgası gerçekleştiren Boko Haram, iki boş kiliseyi bombalamış ve bir polis karakoluna saldırmıştır.⁴⁸ Nijerya'da kanlı saldırılar gerçekleştiren Boko Haram'ın uluslararası kamuoyunun gündemine gelmesine sebep olan en büyük olay, 2014 yılında okullarda eğitim gören kız çocuklarının kaçırılmasıdır. Okullarda Batı geleneklerine göre verilen eğitim tarzına karşı olan örgüt, aynı zamanda kız çocuklarının eğitim görmesine de karşıdır.⁴⁹ Boko Haram, 14 Nisan 2014 tarihinde Borno eyaletinin Chibok kentinde bulunan bir okula baskın düzenleyerek 200'den fazla kız öğrenciyi kaçırmıştır. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın eşi Michelle Obama, "*Bring back our girls*" ("*kızlarımızı geri getirin*") adı altında başlatılan kampanyaya katılarak örgütün faaliyetleri karşısında öfkeli olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Boko Haram'ın kız çocuklarını kaçırmaya tepki olarak dünyanın dört bir yanından insanlar kız öğrencilerin kurtarılması için yürüyüşlere katılmıştır. Londra'daki, Los Angeles'taki ve New York'taki insanlar Nijerya büyükelçiliğinde protesto gösterisi düzenlemişlerdir.⁵¹ Boko Haram'ın kız öğrencileri kaçırmaya üzerine ABD ve İngiltere, Nijerya hükümetinin kız öğrencileri kurtarma çabalarını desteklemek için danışmanlar teklif etmiştir.⁵² Bu eylem Boko Haram meselesinin etkilerinin sadece bölgeyle sınırlı olmadığını ve sorunun küresel bir mesele olarak görülmesine yol açmıştır. Diğer ülkelerin müdahaleleri Nijerya hükümeti açısından bir destek olarak değerlendirilse de sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir.

45 "World Report 2012 Events of 2011", *Human Right Watch*, <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2012.pdf>, erişim 02.04.2025.

46 Mohammed, "The Message and Methods of Boko Haram", s. 20.

47 "Government of Nigeria - JAS", *Uppsala Conflict Data Program (UCDP)*, <https://ucdp.uu.se/statebased/640>, erişim 25.09.2025.

48 Okpaga, Chijioke ve Innocent, "Activities of Boko Haram and Insecurity Question in Nigeria", s. 82.

49 Duman ve Çelik, "Afrika'nın Bölgesel Terör Sorunu: Boko Haram Üzerine bir İnceleme", s. 89.

50 "Michelle Obama İlk Kez Halka Seslendi", *BBC*, Mayıs 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140510_obama, erişim 04.04.2025.

51 Emma Howard, "Bring back our girls: Global protests over abduction of Nigerian schoolgirls", *The Guardian*, Mayıs 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/may/07/bring-back-our-girls-global-protests-abduction-nigerian-schoolgirls>, erişim 06.04.2025.

52 Erin Miller, Amy Pate ve Michael Jensen, "Boko Haram Recent Attacks", *START Background Report*, Mayıs 2014, https://www.start.umd.edu/pubs/STARTBackgroundReport_BokoHaramRecentAttacks_May2014_0.pdf, erişim 21.03.2025.

Nijerya Devlet Başkanlığından 2016 yılında yapılan açıklamaya göre, örgüt tarafından kaçırılan kızların 21'i serbest bırakılmıştır. Nijerya'nın Cumhurbaşkanlığı sözcüsü yaptığı açıklamada, serbest bırakmanın Nijerya hükümeti ile Boko Haram arasında Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve İsviçre hükümet yetkililerinin arabuluculuğunda yapılan müzakerelerin ardından gerçekleştiğini söylemiştir.⁵³ Bu kapsamda üçüncü tarafların müdahalesiyle sorunun belli bir ölçüde çözüldüğü görülmektedir. Bu da üçüncü tarafların çözümü zor sorunların çözümünde bazen kritik bir rol oynayabildiklerini göstermektedir.

Boko Haram, bazı bireyleri ve sivil kategorilerini kasıtlı olarak hedef almıştır. Bunlar arasında genellikle Hristiyanlar, kadınlar, laik otorite ile ilişkili olan politika yapıcılar, kamu görevlileri ve öğretmenler vardır. Mezhep liderlerinden yerel imamlara kadar İslami figürler de Boko Haram'a karşı oldukları veya öğretilerini takip etmedikleri için bu kategoriye dahil edilmiştir. Boko Haram ile mücadele etmek için birçok kasaba ve şehir Sivil Ortak Görev Güçleri (JTF) kurmuştur. Bunlar devlet destekli milislerden oluşmaktadır.⁵⁴ Bu gelişmeler çözümü zor sorunların çatışmaya evrilmesiyle sorunun kendini sürekli bir şekilde yeniden yaratmasına yol açtığını göstermektedir. Zayıf devlet yapıları çatışmalara uygun zemin hazırlarken çatışmalı ortamlar da mevcut devlet yapılarının daha da zayıflamasına yol açmaktadır.

2015 yılının Mart ayında Boko Haram örgütü internette yayınladığı bir videoda İŞİD'e bağlılığını duyurmuştur. Ebubekir Şekau videoda "Halife'ye bağlılığımızı duyuruyoruz... Zorluk ve refah zamanlarında dinleyip itaat edeceğiz" demiştir.⁵⁵ Mart 2015'te İŞİD'e bağlılık yemini ederek ISWAP (Islamic State West Africa Province) adını alan Boko Haram, ISWAP'ın liderliği konusunda yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle ikiye ayrılmıştır. Bir taraf ISWAP olarak faaliyet göstermeye devam ederken diğer taraf Boko Haram olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵⁶ İŞİD'e yapılan bağlılık bildirisi yerel veya bölgesel örgütlerin zamanla küresel ölçekte faaliyet yürüten örgütlerle bağlantı kurarak ağlarını genişletmelerine bir örnek teşkil etmektedir. Bu tür dış bağlantılar ve destekler ise sorunun çözümünü daha zorlaştırmaktadır.

2015-2016 yılları arasında Boko Haram saldırılarının sayısını artırmış ancak bunu takiben Nijerya hükümeti ve bölge ülkeler de örgüte karşı operasyon sayısını artırmıştır.⁵⁷ Örgüt giderek daha fazla sayıda saldırıyı Nijerya dışındaki bölgelere de taşıyarak faaliyet göstermeye çalışmıştır. Boko Haram Kamerun'da İslami bir yönetim uygulamak amacıyla hükümet ile doğrudan savaşıma ilk olarak 2015 yılında başlamıştır. Örgüt zamanla Kamerun topraklarında baskın isyancı grup haline gelmiştir. En ölümcül saldırı, Nisan 2024'te Çad Gölü bölgesindeki bir balıkçı topluluğuna örgüt üyeleri tarafından saldırıldığında gerçekleşmiş ve 27 sivil hayatını kaybetmiştir.⁵⁸ Temmuz 2015'te Çad'da gerçekleşen intihar bombalamaları sırasında Çad hükümeti Boko Haram'a, örgüt üyesi olduğu iddia edilen on kişiyi idam ederek karşılık vermiştir.⁵⁹ Sınır komşusu olan Çad'a Mart 2020'de tekrar

53 "Nigeria: Boko Haram 'Releases 21 Chibok girls'", *ALJAZEERA*, Ekim 2016 <https://www.aljazeera.com/news/2016/10/13/nigeria-boko-haram-releases-21-chibok-girls>, erişim 07.04.2025.

54 "Our Job is to Shoot Slaughter and Kill: Boko Haram Reigns of Terror in North East Nigeria", *Amnesty International*, Nisan 2015, <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/1360/2015/en/>, erişim 10.04.2025.

55 "Nigeria's Boko Haram pledges allegiance to Islamic State group", *France 24*, Mart 2015, <https://www.france24.com/en/20150307-nigeria-boko-haram-islamic-state-syria-iraq-isis-isil-video>, erişim 12.04.2025.

56 "Islamic State West Africa Province", Australian National Security, Eylül 2024, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/islamic-state-west-africa-province>, erişim 12.04.2025.

57 Kekilli, Ömer ve Abdoulaye, "Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram", s. 18.

58 "Cameroon", *UCDP*, <https://ucdp.uu.se/country/471>, erişim 25.09.2025.

59 "Chad sentences 10 Boko Haram members to death", *BBC News*, Ağustos 2015, <https://www.bbc.com/news/world-africa-34091579>, erişim 14.04.2025.

saldırı düzenleyen Boko Haram militanları, Çad askerî istasyonuna saldırmıştır ve 98 Çad askerini öldürmüştür.⁶⁰ Örgütün diğer bölge ülkelerinde yayılması, taban bulması ve eylem kapasitesine erişmesi yerel bir sorunun bölgesel bir sorun haline dönüşmesine yol açmıştır. Aynı zamanda farklı ülkelere taban ve destek görmesi sorunun daha da genişlemesine ve dolayısıyla çözümünün de daha da zor hale gelmesine yol açmaktadır.

Kasım 2014'te örgütün Nijerya'nın Borno eyaletine saldırılar düzenlemesi sebebiyle binlerce kişi komşu ülke Nijer'in Diffa bölgesine kaçmak zorunda kalmıştır. Nijerya Hükümeti'nin Boko Haram'ın artan saldırılarının ardından kuzeydoğu eyaletlerinde olağanüstü hâl ilan ettiği Mayıs 2013'ten bu yana 100.000'den fazla kişi Nijer'e kaçmıştır. Nijeryalı mülteciler az gelişmiş bir bölge olan Diffa üzerinde ağır bir yük oluşturmıştır.⁶¹

Örgütün en aktif ve ölümcül dönemi ise 2015 yılıdır. 2015 seçimleri öncesinde merkezi otoriteyi zayıf göstermek isteyen Boko Haram, sadece Şubat 2015'te grup ile bağlantılı 110 şiddet olayına sebep olmuştur. Tüm yıl boyunca 2015'te grup tarafından bildirilen ölüm sayısı 11.500'den fazla olmuştur.⁶² Boko Haram'ın eylemleri son yıllarda bir miktar azalma gösterse de tamamen etkisiz hale geldiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, Şubat 2021'de Nijerya'nın Maiduguri kentinde düzenlediği roket saldırısında on kişiyi öldürmüş, Mayıs 2022'de Nijerya'nın Rann köyünde bir saldırı düzenleyerek elliden fazla kişiyi öldürmüş, Aralık 2022'de Fougoh köyüne düzenlediği saldırılarda yedi sivil öldürmüştür. Örgüt, Ocak 2023'te Makilwe köyünde sekiz çiftçiyi kaçırmış ve bir kişiyi öldürmüştür.⁶³ Örgütün gerçekleştirdiği en son saldırı ise 25 Mart 2025 tarihinde Wulgo kasabası yakınlarındaki Çad Gölü bölgesinde iki Kamerunlu askerin öldürülmesidir.⁶⁴

Nijerya hükümeti ve bölgesel güçler Boko Haram örgütünü etkisiz hale getirmek için çabalarını sürdürmektedir. Fakat Örgütün varlığı ve faaliyetleri günümüzde önemli bir tehdit olarak varlığını devam ettirmektedir. Nijerya uzmanı ve PRIO Küresel Üyesi Marc-Antoine Pérouse de Montclos, Nijerya hükümetinin örgüt ile mücadelesinin neden yetersiz kaldığını analiz etmiştir. Pérouse de Montclos'a göre, Nijerya hükümetinin görünmez bir düşmana karşı asimetrik bir savaşı kazanamamalarının sebebi, yerel halktan gelen destek eksikliğidir. Aynı zamanda Pérouse de Montclos, Nijerya ordusunun Boko Haram saldırısı altında olup yardım isteyen köylüleri koruyamaması ve sahada daha fazla asker bulundurmanın çözüm olacağına inanmasını çatışmanın çözülmemesi nedenlerinden biri olarak görmektedir.⁶⁵

Boko Haram'ın faaliyetleri, örgütün yerel düzeyde ortaya çıkmış olsa da zamanla hem ulusal hem de bölgesel güvenliği tehdit eden, devlet otoritesini zayıflatan kalıcı bir aktöre dönüştüğünü göstermektedir. Örgüt zamanla yöntemlerini çeşitlendirmiş ve bu süreçte uluslararası kamuoyunun dikkatini üzerine çekmiştir.

60 Alaaddin Doğru, "Çad'da Boko Haram'dan askeri birliğe saldırı: 92 ölü, 47 yaralı", *Anadolu Ajansı (AA)*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cadda-boko-haramdan-askeri-birlige-saldiri-92-olu-47-yarali/1778302>, erişim 14.04.2025.

61 "Nigeria: New Boko Haram attacks force thousands to flee to Niger", *United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*, Kasım 2014, <https://www.unhcr.org/news/briefing-notes/nigeria-new-boko-haram-attacks-force-thousands-flee-niger>, erişim 26.09.2025.

62 Hilary Matfess, "The New Normal: Continuity and Boko Haram's Violence in North East Nigeria", *Armed Conflict Location & Event Data (ACLED)*, Şubat 2019, <https://acleddata.com/report/new-normal-continuity-and-boko-harams-violence-north-east-nigeria>, erişim 26.09.2025.

63 "Boko Haram", *Australian National Security*, Eylül 2024, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/boko-haram>, erişim 20.01.2025.

64 Nalova Akua ve Wilson Mmakin, "Islamic militants kill 12 Cameroonian soldiers in an attack near Lake Chad", *AP NEWS*, Mart 2025, <https://apnews.com/article/cameroon-boko-haram-attack-lake-chad-wulgo-2e7710d764c72a7e53fcc9477f48354e>, erişim 15.04.2025.

65 Marc-Antoine Pérouse de Montclos, "Boko Haram does not have the Fire Power of the Islamic State", *Peace Research Institute Oslo (PRIO)*, Ocak 2015, <https://www.prio.org/comments/406>, erişim 25.06.2025.

3. Boko Haram Örgütü ile Mücadele

Nijerya hükümeti, Boko Haram'ın yoğun faaliyet gösterdiği Borno eyaletinde örgütle mücadelesinde halkın yardımını almak amacıyla “*Auto Defence*” gruplarının kurulmasını teşvik etmiştir.⁶⁶ Boko Haram'ın gerçekleştirdiği eylemlerde ekonomik desteğin tam olarak nereden geldiği belli olmamakla birlikte⁶⁷ fideye, soygun, gasp, bağış ve diğer terör örgütleri ile kurduğu ittifak ağı aracılığıyla finansman gibi çeşitli yollarla fon aldığını söylemek mümkündür.⁶⁸ ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıklar Kontrol Ofisi (OFAC), Mart 2022'de Boko Haram ile bağlantılı altı kişiden oluşan bir ağı belirlemiştir. Altısı da Nijerya'daki Boko Haram isyancıları için fon toplamak ve maddi yardım sağlamak amacıyla BAE'de bir Boko Haram hücresi kurmaktan ve Dubai'den Boko Haram'a 782.000 dolar transfer etmekten suçlu bulunmuştur. Suçlulardan bazıları müebbet hapse mahkûm edilirken bazıları sınır dışı edilmiştir.⁶⁹ Nijerya hükümeti de terörizmin finansmanına yönelik Batı Afrika Para Aklamaya Karşı Hükümetler Arası Eylem Grubu (GIABA) ve Finansal Hareket Görev Gücü (FATF) tarzı bölgesel kuruluşlarda yer almış ve örgütün finansmanını engellemek istemiştir.

Nijerya hükümeti örgüt ile mücadelesinde zayıf kalmaktadır. Bunun başlıca sebepleri, ülkenin güvenlik kurumları arasındaki koordinasyon ve iş birliği eksikliği, yolsuzluk problemi, ülkenin kaynaklarını verimli bir şekilde kullanamaması, yargı sisteminin yavaş ilerlemesi, hükümet ile halk arasındaki iletişim kopukluğu ve teknoloji konusunda biyometrik bilgi toplama sistemleri ve gerekli veri tabanları eksikliğidir.⁷⁰ Nijerya hükümeti, örgüt ile başa çıkabilmek için sert ve aşırı kinetik bir yaklaşım benimsemiş ve çatışmanın altında yatan bağlamsal gerçekliklere ve temel nedenlere pek dikkat etmemiştir. Hükümetin doğru bir stratejisi bulunmadığı için operasyonlar genellikle isyancıların ve sivillerin ayırım gözetmeksizin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.⁷¹ Aynı zamanda Nijerya'da var olan yoksulluk, işsizlik, gerçek dinsel öğretinin eksikliği gençlerin şiddet içeren aşırılığa kurban gitme konusundaki savunmasızlığını desteklemiştir. Boko Haram özellikle Kuzey Nijerya'da bu savunmasızlığı kendine taraftar toplarken ve radikalleştirme süreçlerini derinleştirmek için kullanmıştır.⁷²

Boko Haram, İngiltere tarafından Temmuz 2013'te, ABD tarafından Kasım 2013'te, Kanada tarafından Aralık 2013'te ve Yeni Zelanda tarafından Mart 2014'te terör örgütü olarak tanınmıştır.⁷³ Mayıs 2014'te BM Güvenlik Konseyi El Kaide Yaptırımlar Komitesi Boko Haram'ı Yaptırımlar Listesine Eklemiştir. Buna göre, Boko Haram'a silah veya eleman temini de dahil olmak üzere finansal veya maddi destek sağlayan herhangi bir kişi veya kuruluş, El Kaide Yaptırım Listesi'ne eklenmeye ve yaptırım tedbirlerine tabi tutulacaktır.⁷⁴

Çad gölü havzasında sınır ötesi silahlı haydutluğu engellemek için 1994 yılında Nijerya hükümeti tarafından kurulan Çok Uluslu Ortak Görev Gücü'ne (MNJTF), 1998 yılında Çad

66 Kekilli, Ömer ve Abdoulaye, “Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram”, s. 21.

67 Duman ve Çelik, “Afrika'nın Bölgesel Terör Sorunu: Boko Haram Üzerine bir İnceleme”, s. 90.

68 Miller, Pate ve Jensen, “Boko Haram Recent Attacks”, s. 3.

69 “Treasury Sanctions Six Individuals for Raising funds in the United Arab Emirates to Support Nigeria's Boko Haram Terrorist Group”, *US Department of the Treasury*, 25 Mart 2022, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0678>, erişim 15.04.2025.

70 Kekilli, Ömer ve Abdoulaye, “Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram”, s. 21.

71 Patricio Asfura-Heim ve Julia McQuaid, “Diagnosing the Boko Haram Conflict: Grievances, Motivations, and Institutional Resilience in Northeast Nigeria”, *CNA*, 2015, s. 5.

72 Freedom C. Onuoha, “Why do Youth Join Boko Haram?”, UNIP Special Report 348, 2014, s. 9.

73 Australian Government, “Boko Haram”, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/boko-haram>, erişim 20.01.2025.

74 “Security Council Al-Qaida Sanctions Committee Adds Boko Haram to its Sanctions List”, *United Nations*, SC/11410, 22 Mayıs 2014, <https://press.un.org/en/2014/sc11410.doc.htm>, erişim 21.03.2025.

ve Nijer katılmıştır. Boko Haram tehdidinin artmasıyla birlikte MNJTF'nin yapısı yeniden düzenlenmiştir. 29 Ocak 2015 tarihinde MNJTF'nin mevcut hali, LCBC üye ülkeleri (Nijerya, Kamerun, Nijer, Çad) ile Benin Devlet ve Hükümet Başkanları Olağanüstü zirvesinde oluşturulmuştur.⁷⁵ Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi, MNJTF'nin kuruluşuna tam destek vermiştir. MNJTF, grubun faaliyetlerinin genişlemesini önlemek için askeri operasyonlar yürütmeyi, gruba destek ve silah transferini engellemeyi, örgütün faaliyetlerinden etkilenen alanlarda emniyetli bir ortam yaratmayı amaçlamıştır. Böylece devletler ortak bir tehdit karşısında bir araya gelmişlerdir.⁷⁶ MNJTF, 23 Nisan 2024 tarihinde 'Lake Sanity 2' operasyonunu başlatmış ve bölgeyi yıllardır terörize eden şiddet yanlısı örgütlere karşı ilerlemeye başlamıştır.⁷⁷ Boko Haram, Nijerya hükümeti ve ortakları tarafından 2015'ten beri sürdürülen terörle mücadele çabalarının ardından önemli aksiliklerle karşılaşmasına rağmen Çad Gölü Havzası adalarındaki toprakları kontrol etmeye devam etmektedir.⁷⁸

Örgütün saldırılarına maruz kalan Kamerun'un örgüt ile başa çıkmak için uyguladığı yöntem, Boko Haram'ın faaliyet gösterdiği bölgelere asker göndermek ve Nijerya ile olan kara ve su sınırını sıkı sıkıya kontrol etmektir. Ancak Kamerun hükümeti imkan yetersizliğinden dolayı ABD ve Fransa'dan terörle mücadele eğitimi, lojistik ve maddi destek almaktadır. Boko Haram'ın saldırılarına maruz kalan bir diğer devlet olan Çad ise, Boko Haramla mücadele etmek amacıyla kurulan MNJTF'nin hareketlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Boko Haram ile mücadele eden bir diğer ülke olan Nijer, aktif bir şekilde MNJTF operasyonlarına katılmıştır. ABD ve Fransa ise Nijer'in terör ile mücadelesine destek vermek amacıyla ülkede askerî üsler kurmuştur.⁷⁹

Boko Haram ile mücadelede örgüt yalnızca ulusal değil bölgesel ve uluslararası düzeyde de bir tehdit olarak algılanmıştır. Nijerya hükümetinin kurumsal eksiklikleri ve yanlış stratejileri, örgütle mücadelede kalıcı başarıyı elde edilmesini zorlaştırmıştır. Buna karşılık, MNJTF gibi çok taraflı iş birlikleri ve uluslararası destek, Boko Haram'ın hareket alanını daraltmaya yönelik önemli adımlar olmuştur.

3.1. Boko Haram ile Barış Görüşmeleri

Barış süreçlerinin en önemli aşaması müzakerelerdir. Barış süreçleri uzun süren bir çatışmadaki ana düşmanları içeren kalıcı barış girişimleri anlamına gelir. Barış girişimleri resmi veya gayriresmî, özel veya kamusal olabilir. Ayrıca BM veya dış taraflarca desteklenebilir. John Darby ve Roger Mac Ginty, başarılı bir barış antlaşması için şu ölçütlerin olması gerektiğini öne sürer: Tarafların iyi niyetle müzakere etmeye istekli olması, kilit aktörlerin sürece dahil edilmesi, temel konuların ele alınması, güç kullanılmaması ve müzakerecilerin sürdürülebilir bir sürece dahil olması.⁸⁰ Ancak Boko Haram örneğinde görülüyor ki örgüt, karşı tarafı "kafir", "güvenilmez" ve "günahkar" olarak tanımlayarak isteklerinden taviz vermemiş ve herhangi bir iyi niyet belirtisi göstermemiştir.

75 "About the Force", *The Multinational Joint Task Force (MNJTF)*, <https://mnjtffmm.org/about/#>, erişim 20.03.2025.

76 William Assanvo, Jeannine Ella A. Abatan ve Wendyam Aristide Sawadogo, "La Force Multinationale de Lutte Contre Boko Haram: Quel Bilan?", *Institut d'Etudes de Sécurité*, No: 19, 2016, s. 2-3.

77 "MNJTF Operation Aims to Restore 'Sanity' to Lake Chad Basin", *Africa Defense Forum*, 01 Ekim 2024, <https://adf-magazine.com/2024/10/mnjtf-operation-aims-to-restore-sanity-to-lake-chad-basin/>, erişim 18.04.2025.

78 Olajumoke (Jumo) Ayandele ve Chika Charles Aniekwe, "A Decade After Chibok: Assessing Nigeria's Regional Response to Boko Haram", *ACLEDA*, Nisan 2024, <https://acleddata.com/2024/04/16/a-decade-after-chibok-assessing-nigerias-regional-response-to-boko-haram/>, erişim 18.04.2025.

79 Kekilli, Ömer ve Abdoulaye, "Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram", s. 22-23.

80 John Darby ve Roger Mac Ginty, *Contemporary Peacemaking Conflict, Violence and Peace Processes*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, s. 2.

William Zartman'a göre, taraflar kendilerini rahatsız edici ve maliyetli bir iklimde hissettiklerinde genellikle uzun süredir havada olan ancak daha sonra cazip görünen önerilere sarılırlar. Taraflar kendilerini zaferle sonuçlanamayacak bir çatışmanın içinde bulduklarında ve bu çıkmaz her iki taraf için de acı verici olduğunda alternatif bir çıkış yolu arayışı içine girerler. Zartman bu durumu “*katlanılmaz maliyet*” olarak tanımlamıştır.⁸¹ Boko Haram ve Nijerya hükümeti arasındaki çatışma, hem insani hem de ekonomik açıdan katlanılmaz denilebilecek düzeyde ağır maliyetler yaratmıştır. 2007-2016 yılları arasında Nijerya hükümeti için terörizmin ekonomik etkisi 97 milyar ABD Doları olmuştur. Nijerya'nın Borno eyaletinde yürütülen saha araştırmasında Boko Haram ekonomiyi çökertmek ve ticaret yollarını bozmak için pazarları ve ticaret yollarını kasten hedef almıştır. Boko Haram'ın saldırılarından dolayı işletmeler ve çiftlikler kapandığı için üretim düzensizleşmiştir. Aynı zamanda yollar ve binalar gibi sermayenin fiziksel yıkımı ekonomiyi kötü etkilerken insanların yerinden edilmesi veya öldürülmesi hem insani hem de toplumsal sorunlara yol açmıştır.⁸² Katlanılmaz maliyet sadece Nijerya hükümeti için değil aynı zamanda Boko Haram için de mevcuttur. Örgüt kontrol ettiği bölgeleri kaybettikçe gelir kaynağı azalmıştır. Ayrıca Nijerya'nın Finansal İstihbarat Birimi, Boko Haram gibi aşırılıkçı grupları destekleyen karmaşık finansman ağlarını ortadan kaldırmak için küresel ortaklarla iş birliği yapmak için çalışmaktadır. Bu durum örgütün finansmanı açısından zorluklara sebep olmaktadır.⁸³

Nijerya hükümeti ve sivil halk için çatışmanın maliyeti çok daha ağır ve katlanılmaz düzeydedir. Bu nedenle 2012 yılında Boko Haram'ın faaliyetlerini sonlandırması için örgüt ile bir araya gelmek isteyen Nijerya hükümeti, henüz başlangıç aşamasında olan görüşmelerde amacına ulaşmadan görüşmeler sonlanmıştır. Nijerya hükümeti ile Boko Haram arasındaki barış görüşmelerine arabuluculuk eden bir Müslüman din adamı, hükümet ve Boko Haram arasındaki görüşmelerin ayrıntıları Nijerya medyasında yer aldıktan sonra hükümetin samimiyetinden şüphe ettiğini belirterek süreçten çekilmeye karar vermiştir.⁸⁴ Nijerya hükümetinden bahsederken “*inançsızlar hükümetine*” güven olmayacağını belirten örgüt, müzakereleri bir tuzak olarak gördüğü için yetkililerle tüm görüşmeleri sonlandırmıştır. Aynı zamanda müzakereler devam ederken Nijerya güvenlik güçlerinin kendilerine yönelik operasyonlarını sürdürmesi ihanet olarak değerlendirilmiştir.⁸⁵

Nijerya hükümeti ile Boko Haram arasında çeşitli yıllarda tek taraflı ateşkes ilanları veya görüşmeleri yaşansa da sürdürülebilir bir barış ortamı sağlanmamıştır. Örneğin, 2013 yılında grubun lideri Ebubekir Şekau'nun ikinci komutanı olan Şeyh Ebu Muhammed Ibn Abdulaziz, Nijerya'nın kuzeyindeki Maiduguri'de tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Ancak bu kişinin gerçekten örgütü temsil edip etmediği konusundaki şüpheler ve ateşkesin sahada uygulanıp uygulanmadığı konusundaki belirsizlikler nedeniyle bir sonuca varılamamıştır.⁸⁶

Çatışma çözümü, çatışmanın köklü kaynaklarının ele alınıp çözüme kavuşturulması anlamına gelen bir terimdir. Çatışma çözümü davranışların şiddet içermeyen, tutumların

81 William Zartman, “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, *The Global Review of Ethnopolitics*, 1:1, 2001, s. 8.

82 “Measuring the Economic Impact of Violent Extremism Leading to Terrorism in Africa”, *United Nations Development Programme (UNDP)*, 2019, https://files.acquia.undp.org/public/migration/africa/undp-rh-addis-Measuring_the_Economic_Impact_of_Violent_Extremism_Leading_to_Terrorism_in_Africa.pdf, erişim 20.04.2025.

83 Hasan L. Jibiya, “Disrupting Terrorist Financing Networks in Nigeria: The Importance of Financial Intelligence in Addressing Non-traditional Threats”, *Wilson Center*, Mart 2025, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/disrupting-terrorist-financing-networks-nigeria-importance-financial-intelligence>, erişim 20.04.2025.

84 ve Afolabi Sotunde, “Boko Haram talks in doubt as mediator quits”, *Reuters*, 18 Mart 2012, <https://www.reuters.com/article/world/boko-haram-talks-in-doubt-as-mediator-quits-idUSBRE82H09M/>, erişim 20.04.2025.

85 “Boko Haram Ends Talks with Nigeria Government”, *Al Jazeera*, 12 Mayıs 2012, <https://www.aljazeera.com/news/2012/5/12/boko-haram-ends-talks-with-nigeria-government>, erişim 22.04.2025.

86 Heather Murdock, “Nigeria’s Boko Haram Militants Announce Cease-Fire”, *Voa News*, 29 Ocak 2013, <https://www.voanews.com/a/nigeria-boko-haram-militants-announce-ceasefire/1592925.html>, erişim 22.04.2025.

düşmanca olmadığı ve çatışmanın yapısının değiştirilmesi sürecidir.⁸⁷ Çatışma çözümünde sürdürülebilir dönüşümü ve değişimi sağlayabilmek için sert politikalarla daha fazlası yapılmalıdır.⁸⁸ Çoğu başarısız barış süreci çatışma çözümü sürecinin iyi yönetilememesi, karşılıklı güven eksikliği, kök nedenlerin ihmal edilmesi, kapsayıcılıktan yoksun pazarlıklar ve zayıf uygulama kapasitesi bir araya geldiğinde süreç kırılganlaşır. Dolayısıyla çatışma çözümü, sürdürülebilir barış, kısa vadeli askerî çözümlerle değil; köklü yapısal reformlar, kapsayıcı süreçler, güven inşası ve uzun süreli toplumsal dönüşüm programları ile sağlanır.

Boko Haram meselesinde taraflar arasında derin bir güvensizlik mevcuttur. Nijerya hükümeti, Boko Haram'ın amacının barış değil, din savaşı çıkarmak olduğunu ve samimi davranmadığını düşünmektedir. Buna karşılık Boko Haram, kendilerine karşı yürütülen şiddet eylemleri devam ettiği müddetçe barışın mümkün olmayacağını dile getirirken Nijeryalı siyasetçilerin barış yanlısı söylemlerine rağmen örgüt ile mücadelede asker sayısının artırılmasını çelişkili bulmaktadır.⁸⁹ Nijerya hükümeti, Boko Haram'ın teslim olarak saldırı faaliyetlerine son vermesini isterken Boko Haram, cezaevindeki üyelerinin serbest kalmasını ve Batı geleneklerinden uzak bir eğitim ve yaşam tarzını talep etmektedir. Dolayısıyla her iki tarafın talepleri uyuşmadığı için müzakere süreçleri başarısız olmaktadır.⁹⁰ Mart 2021'de ise suçlularla müzakere yapılmasının hükümetin zayıflığı ve yetersizliği anlamına geldiğini belirten Ulusal Güvenlik Danışmanı Babagana Monguno, silahlı çete ve Boko Haram üyeleriyle müzakere yapmayacağını açıklayarak⁹¹ müzakere seçeneğini ortadan kaldırmıştır.

Bu bağlamda barış süreçlerinin başarısız olmasının temel nedenleri; tarafların birbirine güven duymaması, taleplerin uyuşmaması, Nijerya hükümetinin orantısız güç kullanarak sivillerin desteğini kaybetmesi ve stratejik bir plandan ziyade askerî yöntemleri önceliklendirmesidir. Ayrıca, hükümetin barış söylemleri ile sahadaki uygulamaları arasındaki çelişkiler müzakere sürecini zayıflatmış, resmi yetkililerin müzakereyi reddeden tutumu ise diyalogun tamamen tıkanmasına yol açmıştır.

Sonuç

Boko Haram örgütü sadece Nijerya için değil, tüm Batı Afrika bölgesi için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Örgütün yükselişi, yalnızca radikal dini söylemlerle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir sürecin sonucudur. Her ne kadar Boko Haram sorunu yaygın olarak bir dini radikalizm örneği olarak görülse de sorun çok daha derin ve karmaşıktır. Boko Haram sorunu siyasi, ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerden beslenen ve tarihsel travmalara dayanan bir kimlik sorundur. Sömürgeci geçmişin bıraktığı miras, sorunun çok daha karmaşık hale gelmesine yol açmaktadır. Derin tarihsel toplumsal çatışmaların bir sonucu olan bu sorun, çözümü zor çatışmalara örnek teşkil etmektedir.

Sömürge döneminde uygulanan aşağılanma, asimilasyon ve toplumsal dışlanma ülkede kimlik temelli gerilimleri kronik hale getirmiştir. Zaman zaman zor kullanılarak sürdürülen bu politikalar, ülkenin kuzeyinde yoğun olarak yaşayan Müslüman kesimin kendini ötekileştirilmiş ve dışlanmış hissetmesine neden olmuştur. Sömürge sonrası yönetimlerin de Müslüman nüfusu sisteme entegre etmede başarılı olamaması, ülkenin çok etnikli ve dinsel yapısı ve ulus inşasının başarısızlığı toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır. Farklı

87 Miall, Ramsbotham ve Woodhouse, *Contemporary Conflict Resolution*, s. 21.

88 John Paul Lederach, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, United States Institute of Peace Press, Washington, 1997, s. 25.

89 Şen ve Çiçek, "Boko Haram Terör Örgütünün Bölgedeki Etkisi ve Örgütlerle Müzakere Olanakları", s. 2122.

90 Daban, "Nijerya'da Boko Haram Çatışması: Taraflar, Talepler ve Çözüm Önerileri", s. 130-132.

91 "Nijerya hükümeti teröristlerle müzakere yapmayacağını açıkladı", *TRT Haber*, Mart 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/nijerya-hukumeti-teroristlerle-muzakere-yapmayacagini-acikladi-563805.html>, erişim 23.07.2025.

etnik ve dini grupların tarihsel düşmanlık hisleri çatışmanın şiddetlenmesine yol açarak sorunun çözümünü zorlaştırmıştır.

Çözümü zor çatışmalar genel olarak geri kalmış ülkelerde ve devlet yapısının güçlü olmadığı yerlerde ortaya çıkmaktadırlar. Boko Haram sorunu da benzer şekilde sömürge geçmişinin kronikleştirdiği toplumsal gerilimler sonucunda ulus inşasının tam olarak başarılamadığı Nijerya’da ortaya çıkmıştır. Toplumsal bölünmüşlüğü derin olduğu ve kurumsallaşmanın tam olarak sağlamadığı ülkede Boko Haram taban bulmada pek zorlanmamış ve örgütün şiddet eylemleri devlet yapısının daha da zayıflamasına yol açmıştır.

Aynı zamanda ekonomik geri kalmışlık, bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler hem Boko Haram’ın taban bulmasına hem de çatışmaların şiddetlenmesine yol açmıştır. Devletin siyasi ve ekonomik kaynaklara adil erişim sağlamaması, kuzeydeki Müslüman toplulukların dışlanmışlık hissini arttırmıştır; bu da tanınma ve ekonomik katılım gibi temel ihtiyaçların şiddet yoluyla talep edildiği bir zemine dönüşmüştür.

Boko Haram’ın ölçsüz şiddet eylemleri etnik ve dini olarak büyük farklılıklara sahip toplumsal kesimler arasında öfke, mağduriyet ve intikam isteği gibi hisler oluşturarak derin kırılmalar yaratmaktadır. Örgütün sert şiddet eylemleri toplumsal uzlaş zeminini ortadan kaldırarak Müslümanlar ve Hristiyanlar başta olmak üzere farklı toplumsal kesimler arasındaki rekabeti düşmanlığa dönüştürerek mevcut sorunları çözümsüz hale getirmektedir.

Boko Haram örgütünün diğer bölge ülkelerinde taban bulması, ağ oluşturabilmesi ve eylem yapabilmesi sorunu daha çetrefilli hale getirerek çözümünü zorlaştırmıştır. Çatışmaların Nijerya’nın sınırlarının ötesinde Kamerun, Nijer ve Çad gibi komşu ülkelere yayılması, sorunu bölgesel bir sorun haline getirmiştir. Çatışmaların bölgeye yayılması uzun süreli çatışmaların zamanla kendilerini yeniden üretmelerine ve daha karmaşık hale gelmelerine örneklik teşkil etmektedir.

Nijerya’daki güvenlik kurumları arasındaki koordinasyon eksikliği, yaygın yolsuzluk, etkin bir yargı sisteminin bulunmaması ve dijital güvenlik altyapılarındaki eksiklikler, ulusal düzeydeki mücadelenin etkisini azaltmıştır. Aynı zamanda Nijerya hükümeti ve bölge ülkelerinin kaynak ve kapasite eksikliği nedeniyle uzun vadeli ve derinlemesine müdahalelerde bulunulamaması sebebiyle gerçekleştirilen operasyonlar sınırlı kalmıştır. Buna paralel olarak örgüt ile mücadelede uluslararası toplumun faaliyetleri de yetersiz kalmıştır.

Nijerya hükümeti ile Boko Haram arasında çeşitli dönemlerde barış görüşmeleri denenmiş olsa da, altta yatan yapısal ve toplumsal sorunlar ele alınmadan sürdürülen bu girişimler başarısız olmuştur. Çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülebilmesi için karşılıklı güven kritik önem arz etmektedir. Taraflar birbirlerine karşı güvensiz olduklarında çözüm için herhangi bir adıma yanaşmamaktadırlar. Boko Haram meselesinde de taraflar arasında derin bir güvensizlik hali mevcuttur. Karşılıklı güvensizlik hallerinde üçüncü tarafların arabulucu rolü kolaylaştırıcı bir etken olmaktadır. Boko Haram’ın kız çocuklarını kaçırmaya krizinde üçüncü tarafların müdahalesi kısmi de olsa bazı başarıların elde edilmesine yol açmıştır.

Boko Haram sorunu, Edward Azar’ın uzun süreli sosyal çatışmalara dair tanımladığı yapısal eşitsizlik, kimlik reddi ve siyasal dışlanma gibi temel unsurları barındırmaktadır. Mezhepsel ve etnik ayrışmaların belirgin olduğu, gelir adaletsizliğinin derinleştiği Nijerya’nın kuzeyinde, güvenlik, tanınma ve kimliğin kabulü gibi zorunlu insani ihtiyaçlar karşılanamamıştır. Bu koşullar, örgütün toplumsal taban bulmasını kolaylaştırırken; hükümetin, altta yatan bu sorunları ele almadan güç temelli ve geçici önlemlerle yürüttüğü

çatışma yönetimi anlayışı, çatışmanın uzamasına neden olmuştur. Ayrıca Boko Haram, Louis Kriesberg'in çözümsüz çatışma tanımına uygun olarak uzun süreli, yıkıcı ve çözüm girişimlerine rağmen sonuçsuz kalan bir yapıya sahiptir. Örgüt, kendisini “gerçek” İslami değerlerin temsilcisi olarak görüp, Batı yanlısı devlet yapısını ve farklı inanç gruplarını sapkın ya da düşman olarak tanımlayarak kimlik merkezli güçlü bir tutum sergilemektedir. Bu üstünlük anlayışı, karşıt gruplara yönelik dışlayıcı ve şiddet içerikli eylemleri meşrulaştırmakta; böylece çatışmanın derinleşmesine ve çözümsüz bir hal almasına neden olmaktadır.

Yazarların Katkı Oranı

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Araştırmının yazarlarının herhangi bir çıkar çatışması beyanı bulunmamaktadır.

Yapay Zeka Kullanımı Bildirimi

Çalışmada herhangi bir şekilde yapay zeka uygulamalarından yararlanılmamıştır.

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

- ARTOKÇA İzzettin (2012). “Boko Haram ve Eş Şebab Örgütlerinin Yapısal Bakımdan Karşılaştırılması”, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, 1-15.
- ASSANVO William, ABATAN Jeannine Ella A. ve SAWADOGO Wendyam Aristide (2016). “La Force Multinationale de Lutte Contre Boko Haram: Quel Bilan?”, *Institut d'Etudes de Sécurité*, 19, 1-16.
- AZAR E. Edward (1986). “Protracted International Conflicts: Ten Propositions”, Edward E. Azar ve John W. Burton (ed.), *International Conflict Resolution: Theory and Practice*, Wheatsheaf Books, Sussex, 28-39.
- AZAR E. Edward (1991). “The Analysis and Management of Protracted Conflict”, Vamik D. Volkan, Joseph V. Montville ve Demetrios A. Julius (ed.), *The Psychodynamics of International Relationships, Volume II: Unofficial Diplomacy at Work*, Lexington Books, Massachusetts/Toronto, 93-120.
- AZAR E. Edward, JUREIDINI Paul ve MCLAURIN Ronald (1978). “Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East”, *Journal of Palestine Studies*, 8:1, 41-60.
- BAR-TAL Daniel (2000). “From Intractable Conflict through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, *Political Psychology*, 21:2, 351-365.
- BAR-TAL Daniel ve ROSEN Yigal (2009). “Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models”, *Review of Educational Research*, 79:2, 557-575.
- BURTON John (1986). “The Theory of Conflict Resolution”, *Current Research on Peace and Violence*, 9:3, 125-130.
- COLEMAN Peter T. (2014). “Intractable Conflict”, Morton Deutsch ve Peter T. Coleman (ed.), *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 533-560.
- DABAN Cihan (2022). *Nijerya’da Boko Haram Çatışması: Taraflar, Talepler ve Çözüm Önerileri*, Lvre de Lyon, Lyon.
- DANJIBO Nathaniel Dominic (2017). “İslami Fundamentalizm ve Mezhep Şiddeti: Kuzey Nijerya’daki “Maitatsine” ve “Boko Haram” Krizleri” (çev. Zeynep Alimoğlu Sürmeli), *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10:1, 207-235.
- DARBY John ve MAC GINTY Roger (2003). *Contemporary Peacemaking Conflict, Violence and Peace Processes*, Palgrave Macmillian, New York.

- DUMAN Gökhan ve ÇELİK İsmet Mert (2021). “Afrika’nın Bölgesel Terör Sorunu: Boko Haram Üzerine bir İnceleme”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9:1, 78-96.
- ELDEN Stuart (2014). “The Geopolitics of Boko Haram and Nigeria’s ‘War on Terror’”, *The Geographical Journal*, 180:4, 414-425.
- FAHD Ali (2024). “The Distorted Ideology of Boko Haram: Jihad or Terrorism?”, *Journal of Analytic Divinity*, 8:1, 1-23.
- HEIM Patricio Asfura ve MCQUAID Julia (2015). “Diagnosing the Boko Haram Conflict: Grievances, Motivations, and Institutional Resilience in Northeast Nigeria”, *CNA*.
- KAZANSKY Rastislav (2020). “The Conflict Theory as a Pillar of Security Science”, *Security Science Journal*, 1:2, 32-48.
- KEKİLLİ Emrah, ÖMER Hayri ve ABDOULAYE İbrahim Bahcir (2017). “Bir Örgütün Anatomisi: Boko Haram”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, 214, 1-24.
- KRIESBERG Louis (2010). “Intractable Conflicts”, Nigel J. Young (ed.), *The Oxford International Encyclopedia of Peace*, Oxford University Press, 2, s. 486-490.
- KRIESBERG Louis, NORTHRUP Terrell A. ve THORSON Stuart J. (1989). *Intractable Conflicts and their Transformation*, Syracuse University Press, New York.
- LEDERACH John Paul (1997). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, United States Institute of Peace Press, Washington.
- MIALL Hugh, RAMSBOTHAM Oliver ve WOODHOUSE Tom (1999). *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*, Polity Press, Malden.
- MOHAMMED Kyari (2014). “The Message and Methods of Boko Haram”, Marc-Antoine Pérouse de Montclos (ed.), *Boko Haram: Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria*, IFRA-Nigeria African Studies Centre, Leiden, 9-32.
- OBERSCHALL Anthony (1978). “Theories of Social Conflict”, *Annual Review of Sociology*, 4, 291-315.
- OKPAGA Adagba, CHIJIJOKE Ugwu Sam ve INNOCENT Okechukwu (2012). “Activities of Boko Haram and Insecurity Question in Nigeria”, *Oman Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, 1:9, 77-99.
- ONUOHA Freedom C. (2014). “Why do Youth Join Boko Haram?”, *UNIP*, Special Report 348.
- PHAM J. Peter. (2012). “Boko Haram’s Evolving Threat”, *Africa Center for Strategic Studies*, No 20.
- PRUITT Dean G. (2014). “Some Research Frontiers in the Study of Conflict and its Resolution”, Morton Deutsch ve Peter T. Coleman (ed.), *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 849-868.
- ŞEN Yusuf Furkan ve ÇİÇEK Hasan (2018). “Boko Haram Terör Örgütünün Bölgedeki Etkisi ve Örgütle Müzakere Olanakları”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8:15, 2093-2145.
- TEKTAŞ Elif (2023). “Nijerya’nın Ulusal Güvenliği Kapsamında Bir Terör Örgütünün Anatomisi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 7:1, 206-235.
- UZUN Özüm Sezin ve ADEGBOYEGE Yusuf Saheed (2016). “Political Violence and Terrorism: Insight Into Niger Delta Militancy and Boko Haram”, *Florya Chronicles of Political Economy*, 2:2, 123-145.
- ZARTMAN William (2001). “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, *The Global Review of Ethnopolitics*, 1:1, 8-18.

İnternet Kaynakları

- ABUBAKAR Aminu ve BERLINGER Joshua (2015). “Boko Haram attack on bus in Cameroon kills at least 11”, *CNN World*, <https://edition.cnn.com/2015/01/02/world/africa/cameroon-boko-haram-attack/index.html>, erişim 12.04.2025.
- ABUBAKAR Aminu ve LEVS Josh (2014). “‘I will sell them,’ Boko Haram leader says of kidnapped Nigerian girls”, *CNN World*, <https://edition.cnn.com/2014/05/05/world/africa/nigeria-abducted-girls/index.html>, erişim 06.04.2025.
- Africa Defense Forum (2024). “MNJTF Operation Aims to Restore ‘Sanity’ to Lake Chad Basin”, <https://adf-magazine.com/2024/10/mnjtf-operation-aims-to-restore-sanity-to-lake-chad-basin/>, erişim 18.04.2025.
- AKUA Nalova ve MCMAKIN Wilson (2025). “Islamic militants kill 12 Cameroonian soldiers in an attack near Lake Chad”, *AP NEWS*, <https://apnews.com/article/cameroon-boko-haram-attack-lake-chad-wulgo-2e7710d764c72a7e53fcc9477f48354e>, erişim 15.04.2025.
- Al Jazeera (2012). “Boko Haram ends talks with Nigeria government”, <https://www.aljazeera.com/news/2012/5/12/boko-haram-ends-talks-with-nigeria-government>, erişim 22.04.2025.

- Al Jazeera (2016). Nigeria: Boko Haram ‘releases 21 Chibok girls’”, <https://www.aljazeera.com/news/2016/10/13/nigeria-boko-haram-releases-21-chibok-girls>, erişim 21.03.2025.
- Amnesty International (2015). “Our Job is to Shoot Slaughter and Kill: Boko Haram Reigns of Terror in North East Nigeria”, <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/1360/2015/en/>, erişim 10.04.2025.
- Australian National Security (2024). “Al-Qa’ida in the Lands of the Islamic Maghreb”, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/al-qaida-islamic-maghreb-aqim>, erişim 02.04.2025.
- Australian National Security (2024). “Boko Haram”, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/boko-haram>, erişim 20.01.2025.
- Australian National Security (2024). “Islamic State West Africa Province”, <https://www.nationalsecurity.gov.au/what-australia-is-doing/terrorist-organisations/listed-terrorist-organisations/islamic-state-west-africa-province>, erişim 12.04.2025.
- AYANDELE ve ANIEKWE Chika Charles (2024). “A Decade After Chibok: Assessing Nigeria’s Regional Response to Boko Haram”, *ACLEDA*, <https://acleddata.com/2024/04/16/a-decade-after-chibok-assessing-nigerias-regional-response-to-boko-haram/>, erişim 18.04.2025.
- BBC (2009). “Nijerya’da Militanlar Orduya Direniyor”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/07/090729_nigeria_police, erişim 27.03.2025.
- BBC(2014). “Micheal Obama İlk Kez Halka Seslendi”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140510_obama, erişim 04.04.2025.
- BBC News (2015). “Chad sentences 10 Boko Haram members to death”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-34091579>, erişim 14.04.2025.
- BERCOVITCH Jacob (2003). “Characteristics of Intractable Conflicts”, *Beyond Intractability*, https://www.beyondintractability.org/essay/characteristics_ic, erişim 25.01.2025.
- BROCK Joe ve SOTUNDE Afolabi (2012). “Boko Haram talks in doubt as mediator quits”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/world/boko-haram-talks-in-doubt-as-mediator-quits-idUSBRE82H09M/>, erişim 20.04.2025.
- DOĞRU Alaaddin (2020). “Çad’da Boko Haram’dan askeri birliğe saldırı: 92 ölü, 47 yaralı”, *Anadolu Ajansı (AA)*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cadda-boko-haramdan-askeri-birlige-saldiri-92-olu-47-yarali/1778302>, erişim 14.04.2025.
- France 24 (2015). “Nigeria’s Boko Haram pledges allegiance to Islamic State group”, <https://www.france24.com/en/20150307-nigeria-boko-haram-islamic-state-syria-iraq-isis-isil-video>, erişim 12.04.2025.
- HOWARD Emma (2014). “Bring back our girls: Global protests over abduction of Nigerian schoolgirls”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/may/07/bring-back-our-girls-global-protests-abduction-nigerian-schoolgirls>, erişim 06.04.2025.
- Human Right Watch (2012). “World Report 2012: Events of 2011” <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2012.pdf>, erişim 02.04.2025.
- İNSAMER, “Nijerya”, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-nijerya/>, erişim 01.04.2025.
- JIBIYA Hasan L. (2025) “Disrupting Terrorist Financing Networks in Nigeria: The Importance of Financial Intelligence in Addressing Non-Traditional Threats”, *Wilson Center*, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/disrupting-terrorist-financing-networks-nigeria-importance-financial-intelligence>, erişim 20.04.2025.
- MATFESS Hilary (2019). “The New Normal: Continuity and Boko Haram’s Violence in North East Nigeria”, *ACLEDA*, <https://acleddata.com/report/new-normal-continuity-and-boko-harams-violence-north-east-nigeria>, erişim 26.09.2025.
- MILLER Erin, PATE Amy ve JENSEN Michael (2014). “Boko Haram Recent Attacks”, *START Background Report*, https://www.start.umd.edu/pubs/STARTBackgroundReport_BokoHaramRecentAttacks_May2014_0.pdf, erişim 21.03.2025.
- MNJTF, “About the Force”, <https://mnjtfimm.org/about/#>, erişim 20.03.2025.
- MURDOCK Heather (2013). “Nigeria’s Boko Haram Militants Announce Cease-Fire”, *Voa News*, <https://www.voanews.com/a/nigeria-boko-haram-militants-announce-ceasefire/1592925.html>, erişim 22.04.2025.
- PEROUSE de MONTCLOS Marc-Antoine (2015). “Boko Haram does not have the Fire Power of the Islamic State”, *PRIO*, <https://www.prio.org/comments/406>, erişim 25.06.2025.
- TRT Haber (2021). “Nijerya hükümeti teröristlerle müzakere yapmayacağını açıkladı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/nijerya-hukumeti-teroristlerle-muzakere-yapmayacagini-acikladi-563805.html>, erişim 23.07.2025.

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/nijerya-kunyesi.tr.mfa>, erişim 29.03.2025.
- UCDP, “Cameroon”, <https://ucdp.uu.se/country/471>, erişim 25.09.2025.
- UCDP, “Government of Nigeria - JAS”, <https://ucdp.uu.se/statebased/640>, erişim 25.09.2025.
- UN (2014). “Security Council Al-Qaida Sanctions Committee Adds Boko Haram to its Sanctions List”, <https://press.un.org/en/2014/sc11410.doc.htm>, erişim 21.03.2025.
- UNDP (2019). “Measuring the Economic Impact of Violent Extremism Leading to Terrorism in Africa”, https://files.acquia.undp.org/public/migration/africa/undp-rh-addis_Measuring_the_Economic_Impact_of_Violent_Extremism_Leading_to_Terrorism_in_Africa.pdf, erişim 20.04.2025.
- UNHCR (2014). “Nigeria: New Boko Haram attacks force thousands to flee to Niger”, <https://www.unhcr.org/news/briefing-notes/nigeria-new-boko-haram-attacks-force-thousands-flee-niger>, erişim 26.09.2025.
- US Department of the Treasury (2022). “Treasury Sanctions Six Individuals for Raising funds in the United Arab Emirates to Support Nigeria’s Boko Haram Terrorist Group”, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0678>, erişim 15.04.2025.
- WALKER Andrew (2012). “What is Boko Haram?”, *USIP*, <https://www.usip.org/sites/default/files/SR308.pdf>, erişim 25.01.2025.